

עומק הפשט

עיונים ברש"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט

פ' ראה

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

050-4125205 / 08-6882799

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) בדברי רש"י (יב, ג): "מזבח .. מצבה .. אשרה" / לשם מה העתיק רש"י את לשון המשנה בענין "בימוס" / סגנון רש"י, היוצא מן הכלל, בא לשלול פירוש אחר בכתוב / סדר הענינים שצריך לאבד – מן הקל אל החמור

(ב) "ואבדתם את שמם" (יב, ג) - וברש"י: "לכנות להם שם לגנאי" / הטעם שצריך להשאיר "זכר" להשם הקודם / למה הביא רש"י שתי דוגמאות (והשמיט השלישית)

(ג) "לא תוסף עליו" (יג, א) – ופרש"י: "חמש טוטפות בתפילין וכו'" / מה החידוש בפסוק כאן לגבי הפסוק בפ' ואתחנן (ד, א) / הטעם שדוקא כאן הביא רש"י "ארבע ברכות בברכת כהנים" / ביאור מחודש בהבדל שבין "פרשיות" ל"טוטפות"

"אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון" (יב, כ"ג)

"מזבח - של אבנים הרבה. מלכה - של אבן אחת, והוא בימוס ששנויה במשנה 'אבן שחלכה מתחילתה לבימוס'. אשרה - אילן הנעבד":

לפום ריהטא נראה, שבא רש"י פשוט להסביר מה הפירוש ("טייטש") של "מזבח", "מצבה" ו"אשרה";

אך כד דייקת שפיר, קשה לפרש שזו כל כוונתו - שהרי בספר זה גופא, ס' דברים, כבר פירש רש"י כל זה!¹

כפ' ואתחנן², על הפסוק "מזבחותיהם תתצו ומצבותם תשברו ואשריהם תגדעון", מפרש רש"י: "מזבחותיהם - של בנין. ומצבותם - אבן אחת. ואשריהם - אילנות שעובדין אותם".

ומעתה יש להבין: מה בא רש"י לחדש בפירושו כאן?

1. בנוסף למה שכתב בספרים קודמים - ראה פירושו למשפטים כג, כד; תשא לד, יג. ועוד.

2. ז, ה.

חידוש רש"י ב"מצבה"

אמנם כד דייקת שפיר, אף שבפירוש "מזבח" ו"אשרה" נראה לכאורה שאין חידוש מיוחד בדברי רש"י כאן, הרי בפירוש "מצבה" מוסיף רש"י ענין חדש לגמרי: ב'פ' ואתחנן כתב רש"י שמצבה היא "אבן אחת", ואילו כאן הוסיף ענין שלם – "והוא בימוס ששנויה במשנה, 'אבן שחצבה מתחילתה לבימוס'".

והענין צ"ב:

(א) מה חסר במה שכתב רש"י ב'פ' ואתחנן, שמצבה היא "אבן אחת" – שלכן הוצרך רש"י להוסיף כאן שמצבה היא "בימוס"?

(ב) בפירוש ענין "בימוס" כתב רש"י בפירושו על המשנה (שמציין אליה³): "מקום מושב עבודה–זרה שמושיב הצלם עליה". – ולכאורה: לגבי יעקב מצינו בס' בראשית⁴: "ויצב יעקב מצבה .. ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן". ומזה משמע שגם מצבה של עבודה–זרה, להבדיל בין טומאה כו', ענינה הוא לנסך נטכים לעבודה–זרה; מדוע איפוא לא ניחא ליה לרש"י בהא, והוא מפרש ש"מצבה" היא ("בימוס", דהיינו) "מקום מושב עבודה–זרה"?

(ג) בזה שרש"י מציין ומעתיק מדברי המשנה: "אבן שחצבה מתחילתה לבימוס" – יש לדקדק: לכאורה, מה התועלת בציון זה?!

וממה נפשך:

אם התלמיד יודע כבר מה הוא "בימוס" ("מקום מושב עבודה–זרה שמושיב הצלם עליה", כנ"ל מדברי רש"י בפירושו לש"ס) – הרי אין צורך להעתיק את לשון המשנה, אלא צריך לפרש לו שמצבה "הוא בימוס", ותו לא;

ואם התלמיד אינו יודע מהותו של "בימוס" – הרי גם העתקת לשון המשנה לא תועיל לו (שהרי אין בלשון זו תוספת ביאור במהות ה"בימוס"⁵)! מהו איפוא

3. עבודה–זרה מז, ב.

4. וישלח לה, יד. וראה גם ויצא כח, יח.

5. מהמשך לשון המשנה שם "העמיד עליה עבודת כוכבים וסילקה כו'", מובן שבימוס היינו דבר שהוקצה להושיב עליה עבודת כוכבים. אבל – תיבות אלו שבמשנה אין רש"י מעתיקם ואינו מרמזם אפילו על ידי הוספת "וכו'".

ה"ריווח" בהעתקת לשון המשנה?

[לכאורה היה אפשר לומר, שכוונת רש"י היא להוכיח שמצבה היא של אבן אחת – ועל זה מביא ראיה: "ששנויה במשנה אבן שחצבה כו" (לשון יחיד).

אבל (בנוסף להקושי הכללי לפי זה: מנין באמת למד רש"י שמצבה בפסוק דידן היא בימוס? ובפרט שבמשנה שם לא נזכר לשון "מצבה") –

אם זו כוונת רש"י, היה לו להביא את לשון הגמרא⁶, ששם מפורש ומודגש: "בימוס – אבן אחת; מזבח – אבנים הרבה"].

העומק שבפשטות סגנון רש"י

והנה, בדברי רש"י כאן קיים דבר שאינו רגיל כלל בפירושו. – בדרך כלל, כאשר רש"י מפרש ענינה של תיבה מסויימת הנזכרת בכתוב, הרי הוא מעתיק את לשון הכתוב. וכמו ב' ואתחנן שם: "מזבחותיהם, של בנין. ומצבותם, אבן אחת. ואשריהם, אילנות שעובדין אותם".

[וראה גם בפרשתנו⁷ שרש"י מפרש מה ענינו של "אקו" ("מתורגם יעלא כו"), והוא (אינו כותב "אקו", אלא) מעתיק את לשון הכתוב "ואקו"; ועד"ז לאחר מכן מפרש מהו "תאו" ("תור היער כו"), וגם בזה (אינו כותב "תאו", אלא מדייק) "ותאו" – כלשון הכתוב].

לפי זה, גם בענייננו היה לרש"י להעתיק את ל' הכתוב ולומר: "מזבחותם, של אבנים הרבה; מצבותם, של אבן אחת; ואשריהם, אילן הנעבד" – אך רש"י משנה מדרכו, וכותב: "מזבח .. מצבה .. אשרה".

וי"ל בביאור הענין:

בפסוק שלפנ"ז נאמר "אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים .. את אלקיהם, על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן", ובפסוק דידן ממשך ואומר: "ונתצתם את מזבחותם, ושברתם את מצבותם, ואשריהם תשרפון באש, ופסילי אלקיהם תגדעון".

והיה נראה לפרש, שהפסוק השני בא להוסיף ולחדש על מה שכתוב בפסוק הראשון. כלומר: בפסוק הראשון נצטוו לאבד את אלוקי העמים, את העבודה-זרה

6. עבודה-זרה נג, סע"ב.

7. יד, ב.

עצמה ("את אלקיהם"); ובפסוק השני בא להוסיף מצוה לאבד גם את מה שאינו חלק מהעבודה-זרה בעצמה, אלא רק משמש לה.

ובדרך זו היינו מפרשים את מה שכתוב "אשריהם תשרפון באש" – שאין הכוונה לאילן שעובדים אותו ממש, שהוא חלק מהעבודה-זרה גופא⁸; אלא הכוונה לאותו "עץ רענן" הנזכר בפסוק הקודם⁹, שמעמידים תחתיו את העבודה-זרה, שהוא רק משמש לה.

ועד"ז היינו מפרשים "פסילי אלוקיהם" – שהכוונה היא לאותם מקומות שנפסלו¹⁰ בתוך ה"הרים הרמים" (שבפסוק הקודם) במטרה להעמיד שם את "אלוקיהם".

ולדרך זו היינו מרוויחים לפרש מ"ש "פסילי אלקיהם" (ולא "פסיליהם", כבפ' ואתחנן) – כי פירושו הוא: דברים שנפסלו בהר – (פסילי) – בכדי להעמיד את אלקיהם].

אמנם רש"י ממאן בפירוש זה, כי בפשטות הרי "אשריהם" ו(במכל שכן) "פסילי אלקיהם" קאי על העבודה-זרה גופא;

וזהו שנתכוון בפירושו כאן, להדגיש שאין הפסוק השני בא להוסיף ולחדש ענין חדש (מלבד "אלקיהם" שבפסוק שלפניו), אלא כל ענינו של הפסוק השני הוא המשך של הפסוק הראשון – לפרט מי הם "אלוקי הגויים" שצריך לאבדם.

וכוונה זאת מדגיש רש"י בפשטות סגנונו:

בזה שאינו מעתיק את התיבות מהכתוב ("מזבחותם", מצבותם", "ואשריהם"), אלא כותב "מזבח", "מצבה" ו"אשרה", הרי הוא מבהיר, ש"מזבח" וכו' אינו התחלה של ענין חדש, אלא זהו פירוש וביאור למה שכתב רש"י בפסוק שלפניו – "תאבדון מהם את אלוקיהם"; וכאן הוא רק ממשיך לפרט את הפרטים (של "אלוקיהם") שצריך לאבד: "מזבח", "מצבה" ו"אשרה".

וזהו שמדייק רש"י ומפרש ש"אשרה" היא "אילן הנעבד" – אף שכבר כתב זה בפ' ואתחנן – להשמיענו שהכוונה לאותו אילן שעובדים אותו ממש (ולא לה"עץ רענן" שמעמידים העבודה-זרה תחתיו).

8. כבפ' ואתחנן שם.

9. וכדברי המשנה עבודה-זרה מה, א.

10. "פסילי" מלשון "פסל לך" – תשא לד, א. וראה פרש"י במלכים-א ה, לב: "ויפסלו, בהרים".

המיוחד שב"בימוס"

ומעתה יתבאר מדוע רש"י הוצרך להוסיף כאן ולפרש על "מצבה" – "והוא בימוס":

בנוגע ל"מזבח" – מובן כיצד הוא מהווה פרט ב"אלוקיהם", כיון שעליו מקריבים קרבנות שנשרפים באש שעל המזבח (שזהו להבדיל בדוגמת "אש הוי" שעל המזבח דקדושה¹¹), ולכן גם המזבח של עבודה-זרה נחשב "אלוקיהם";

אך "מצבה" – לכאורה היא רק סימן לעבודה-זרה¹², ולא חלק מהעבודה-זרה בעצמה!

ולזה מפרש רש"י, "והוא בימוס ששנויה במשנה 'אבן שחצבה מתחילתה לבימוס':" בלשון זו שמעתיק רש"י מן המשנה הוא מתכוון להדגיש, שרק מתחילה חוצבים אבן זה לבימוס, בשביל מקום מושב לעבודה-זרה, אבל בהמשך הזמן "עובדין את הבימוס כעבודת כוכבים עצמו" (כדברי רש"י על המשנה שם), וזהו הטעם שצריך לאבד את ה"בימוס" בכלל איבוד כל פרטי העבודה-זרה.

הסדר בכתוב – מן הקל אל החמור

ומעתה יומתק גם סדר ארבע הענינים שבכתוב – מן הקל אל החמור:

(1) מזבח – את המזבח עצמו הרי לא עובדים (לעולם), אלא רק מקריבים עליו קרבנות לעבודה-זרה שהם נשרפים באש המזבח;

(2) מצבה – אמנם בתחילה לא עובדים אותה אלא היא רק מקום מושב עבודה זרה ("בימוס"), אבל לאחר מכן עובדים אותה "כעבודת כוכבים עצמו" (כנ"ל), ואם כן, יש בזה חומרא יותר ממזבח (שלא עובדים אותו בעצמו);

11. ראה שמיני ט, כד. יומא כא, ב. פרש"י ויקרא א, ז. במדבר ד, יג. וראה המסופר בנביאים (מ"ב יח, כב; ישע"י לו, ז) שהיו אף משתחוים למזבח.

12. בדוגמת "ועדה המצבה" (ויצא לא, נב). ועד"ז "שבע הככשות האלה אשר הצבת .. בעבור תהיה לי לעדה" (וירא כא, כט-ל).

3) אשרה – אילן שניטע מלכתחילה לשם עבודה–זרה¹³ ועובדים אותו לעולם [שלכן טעון שריפה באש, ואין מספיק לגודעו (כאשרה שבפ' ואתחנן שחשבו עליה לע"ז רק לאחר נטיעתה)];

4) פסל – עוד יותר חמור: כל ענינו הוא תבנית של עבודה–זרה. והיינו: אילן מצד עצמו הוא מציאות סתמית וכל העבודה–זרה שבו היא מצד מחשבתו של האדם שנטע אותו¹⁴, ואילו הפסל כל ענינו העצמי הוא עבודה–זרה.

ויה"ר שבמהרה בימינו נראה בקיום היעוד "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ", וכל העולם יתוקן לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד.

(חלק ט – ראה א)

13. כדברי הגמרא במסכת עבודה–זרה מה, ב. וראה מפרשי רש"י כאן.

14. או שחשבו עליו לעבדו רק לאחר נטיעתו – כבהערה הקודמת.

"אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עין רענן. ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא" (יב, כ"ג)

"ואצדתם את שמם – לכנות להם שם לגנאי. 'בית גליא' קורין לה 'בית כריא'; 'עין כל', 'עין קוז':"

הנה ידוע בשער בת רבים, שכל תיבה בפירוש רש"י מכוונת לביאור "פשוטו של מקרא"; ובנידון דידן צ"ע:

א) הפירוש הפשוט של "ואבדתם את שמם" הוא, לכאורה, לעשות פעולה שתגרום לאיבוד ושכחת השם של עבודה-זרה. אם כן, היה רש"י צריך לפרש "לשנות את שמם", והיינו שיקראו למקום בשם אחר, שישכיח את השמות הקודמים¹⁵. מהיכן איפוא למד רש"י (בדרך הפשט) שהכוונה היא "לכנות להם שם לגנאי"?

[והרי אפילו בדרך ההלכה – כדברי הגמרא¹⁶ – מהפסוק דידן לבד לא היינו יודעים הדין

15. או לפרש "ואבדתם את שמם" – למחוק את שמם (ע"ד פרש"י להפסוק הבא, פסוק ד).

16. עבודה-זרה מו, רע"א. וכן בספרי פרשתנו.

ד"לגנאי", ומוכיחים זה מ(צירוף) הכתוב במק"א¹⁷ – "שקץ תשקצנו"; ואין לומר שאין הכי-נמי וגם כוונת רש"י היא כבגמרא, שמכח הכתוב "שקץ תשקצנו" ילפינן דין זה – שהרי אם מקורו של רש"י הוא מהפסוק שם, הו"ל לכתוב כן בפירושו].

ב) אפילו אם רש"י הוכרח ללמוד ש"ואבדתם את שמם" פירושו נתינת שם לגנאי – אבל מניין למד שהשם לגנאי צריך להיות דומה להשם הקודם של העבודה-זרה, כפי שמוכן מהדוגמאות שרש"י נותן: "'בית גליא' קורין לה 'בית כריא'; 'עין כל' – 'עין קוק'?"

ולכאורה, אדרבה: כאשר מכנים את העבודה-זרה בשם גנאי שדומה לשם הקודם, הרי בזה עצמו עושים זכרון לשם הקודם, והרי זה בהיפך מהתוכן של "ואבדתם את שמם"!

לפעול "איבוד" בהשם גופא

וי"ל הביאור בזה:

לרש"י הוקשה פשט הכתוב: הרי על ידי שמקיימים את מה שנאמר לפני זה – "אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים", ככל הפרטים שמפרט הכתוב – נאבדת ונשכחת בדרך ממיילא המציאות של עבודה-זרה ושמה. אם כן, לשם מה מוסיף הכתוב "ואבדתם את שמם"? איזה חידוש יש בזה?

מכאן למד רש"י, ש"ואבדתם את שמם" אין פירושו אבדון במוכן הרגיל, אלא במוכן של גנאי; והפירוש הוא שיש לגנות את העבודה-זרה – "לכנות להם שם לגנאי".

ומעתה יתבאר מדוע דייק רש"י שה"שם לגנאי" צריך להיות דומה להשם הקודם [וכמדויק בלשונו שלא כתב "לשנות את שמם"¹⁸, אלא "לכנות להם שם לגנאי" – כי לא משנים לגמרי את השם, אלא אדרבה: משאירים את עיקרו ורק ש"מכנים אותו"¹⁹]:

17. עקב ז, כו.

18. כלשון הספרי כאן.

19. ובזה מיושבת בפשטות קושיית המהרי"ק (שורש קסב. הובא בתורה תמימה כאן אות טז), איך בגט כותבים "פלוגי המכונה כך וכך"? הרי מכאן משמע שעל ידי ה"כינוי" מבטלים את השם הקודם!

כי אדרבה: גם כאן, המטרה היא (לא לבטל לגמרי את השם הקודם, אלא) להשאיר את עיקר השם של עבודה זרה – ובתוכו עצמו לפעול "כינוי" שלילי.

כיון ש"ואבדתם" כאן פירושו ענין הגנאי, הרי מובן שהפירוש "ואבדתם את שמם" הוא לפעול ענין של גנאי בהשם של עבודה-זרה גופא. ולכן צריך לכנות את העבודה-זרה בשם שהוא דומה לשמה הקודם, כי:

אם מחליפים את השם של העבודה-זרה לשם גנאי שאין לו שייכות לשם הקודם, נמצא שאמנם מגנים את העבודה-זרה, אבל לא את השם שלה ["(ואבדתם את שמם)"];

דוקא על ידי שמשאירים זכר להשם הקודם, ובזה גופא מכניסים ענין של שם גנאי - נעשה השם של העבודה-זרה מגונה ובזוי.

הצריכותא שבשתי הדוגמאות

ועדיין יש לדקדק:

למה הוצרך רש"י לתת שתי דוגמאות לשינוי השם לגנאי - א) "בית גליא" קורין לה 'בית כריא', ב) "עין כל", 'עין קרן' - ולא הסתפק באחת מהן?

ובפרט, שבגמרא²⁰ קיימת דוגמא נוספת: "פני מלך - פני כלב", אבל דוגמא זו רש"י לא מביא; ומובן מזה, שבשתי הדוגמאות שרש"י כן מביא יש דיוק וכוונה מיוחדת.

וי"ל בפשטות:

שני השמות שרש"י מזכיר מתאימים למה שכתוב בפסוק שלפנ"ז, על שני סוגים של מקומות שבהם מציבים עובדי האלילים את העבודה-זרה שלהם - א) "על ההרים הרמים ועל הגבעות", ב) "ותחת כל עץ רענן":

בזה שהעמידו את העבודה זרה "על ההרים הרמים", רצו להדגיש את זה שהעבודה-זרה היא גבוהה ומרוממת, וכנגד זה הוא השם "בית גליא", מלשון גובה ("גליא לשון גל וגבהות"²¹);

20. עבודה-זרה מה, ב. תמורה כח, ב (אלא שיש גירסאות שהושמט - או נכתב בשינוי - מפני הצנזורה).

21. ס' זכרון כאן. ועוד.

ויש לכנות שם זה לגנאי – "בית כריא", שפירושו חפירה ושפלות ("כריא לשון חפירה ושפלות").

נולהעיר, שבגמרא יש גירסא "בית כליא", במקום "בית כריא". ולכאורה יש יתרון לגירסא זו, כי האותיות "בית כליא" יותר דומים ל"בית גליא" מאשר "בית כריא".

אך לפי המבואר כאן מובן מדוע לא בחר רש"י בגירסא זו, כי בתוכן הענין, הרי ההיפך של "ההרים הרמים" שענינם גבהות, "גליא" – הוא "כריא", שפלות; ולא מתאים כאן "כליא" שענינו כליון, כלום].

ובזה שהעמידו את העבודה זרה "תחת כל עץ רענן", רצו להדגיש שעל ידי העבודה-זרה מקבלים ריבוי שפע וטובה, כמו עץ שמניב פירות טובים – וכנגד זה הוא השם "עין כל" שפירושו שהיא רואה ומשפיעה הכלל²²;

ויש להפוך שם זה לגנאי – "עין קוץ", שפירושו אדרבה, דבר שמזיק ומחסר.

ולכן מביא רש"י שתי הדוגמאות "בית גליא" ו"עין כל", והוא משמיט את הדוגמא של "פני מלך פני כלב" שבגמרא – כי רק דוגמאות אלה נוגעות המה לפשטות הכתובים כאן.

ובדרך הרמז יש להוסיף, דזה שהגמרא הביאה גם דוגמא שלישית: "פני מלך – פני כלב", מיוסד בכפל הלשון בכתוב "על ההרים הרמים ועל הגבעות": "ההרים הרמים" שייך לשם "בית גליא" (כאמור), ואילו הענין הנוסף שמסמל גבהות ורוממות – "על הגבעות" – שייך לשם "פני מלך", שגם הוא ענינו גבהות ורוממות, וצריך להפכו לשם "פני כלב" שמבטא שפלות ובזיון. ואכמ"ל].

(חלק ט – ראה א)

22. ויתכן שהשם "עין" הוא גם מלשון "עין המים" (לך טז, ז) – מעיין ומקור. אך צ"ע אם מתאים בדרך הפשט.

**"את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו
לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" (יג, א)
"לא תוסף עליו – חמשה טוטפות בתפילין, חמשה
מינין בלולב, ארבע ברכות בזכרת כהנים":**

הקשו המפרשים²³: לעיל בפ' ואתחנן נאמר²⁴ "לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם", ושם פירש רש"י כעין פירושו כאן וז"ל: "כגון חמש פרשיות בתפילין, חמשת מינין בלולב, וחמש ציציות"; ואם כן, לשם מה כפל הענין?

ובשלמא לולי דברי רש"י – היה אפשר לומר שהכתוב כאן בא לאסור ענין של הוספה באופן אחר מאשר בפ' ואתחנן;

[כמו שכתב במשכיל לדוד כאן: "ואי לאו דברי רש"י ז"ל היינו יכולים לומר, לפי שיש ב' מיני תוספת: א' כזה שמוסיף במצוה עצמה, כגון ה' פרשיות בתפילין וכו', ועוד כגון שמניח ב' תפילין שוין בראש – ולהכי צריכי תרתי".]

ובשם הגר"א הובא²⁵ לפרש, שבפרשת ואתחנן כוונת הכתוב היא שלא להוסיף עוד מצוה על תרי"ג המצוות, ואילו כאן החידוש הוא שבאותה מצוה גופא לא יוסיפו ולא יגרעו].

23. גור אריה. משכיל לדוד. ועוד.

24. ד, א.

25. בתורה תמימה ואתחנן ד, א סוף אות א.

אך כיון שאליבא דרש"י מתפרשים שני הכתובים באותו סגנון ממש – תרתי למה לי?

אמנם כבר כתבו במפרשים, כי רש"י הוסיף כאן פרט אחד שלא כתב בפ' ואתחנן – והוא "ארבע ברכות בברכת כהנים" (ולאידך, השמיט "חמש ציציות" שכתב שם²⁶).

ויש להוסיף על דבריהם, שגם לענין תפילין מוצאים אנו שינוי: בפ' ואתחנן כתב רש"י "חמש פרשיות", ואילו כאן "חמשה טוטפות" – וכד דייקת שפיר הרי יש בזה נפק"מ של ממש²⁷, כדלקמן.

האיסור בפ' ואתחנן – להוסיף דבר "מן החוץ"

ביאור הענין:

כד דייקת בהתיבות שמעתיק רש"י מן הכתוב ב'דיבור המתחיל', הרי בעוד בפרשת ואתחנן הוא מעתיק את המלים "לא תוסיפו" בלבד, הרי כאן הוא מוסיף להעתיק גם "לא תוסף" עליו²⁸; ובדיוק זה נמצא ה"מפתח" להבנת החידוש בציווי כאן לגבי הציווי בפ' ואתחנן.

והיינו:

מ"לא תוסיפו" שנאמר בפעם הראשונה, בפ' ואתחנן, למדים את עצם האיסור – שאסור להוסיף ענין שאינו שייך להמצוה. וכפשטות הענין, שאין להוסיף דבר חיצוני, שאין לו שייכות לעצם המצוה, בתוך המצוה, אלא יש לקיים רק את ענינה של המצוה עצמה.

ובהתאם לכך – הביא רש"י שם ג' דוגמאות²⁸:

26. ולהעיר שבספרי מפורש דוקא הפסוק כאן – ולא בפ' ואתחנן – ללמד "שאינ מוסיפים לא על הלולב ולא על הציצית" (ואילו תפילין לא נזכרו בספרי כאן); ורש"י (השאיר את התפילין ו) השמיט את הציצית.

27. בס' זכרון על רש"י כאן כתב שאין חילוק: "ופרשיות של תפילין קרי להו טוטפות"; אך זה עצמו רש"י שינה מהכא להתם, ובפרט שהפרשיות סמוכות זל"ז – מלמד כי יש דברים בגו.

28. והטעם שהוצרך רש"י לג' דוגמאות דוקא – ראה גור אריה כאן. ובארוכה שיחת ש"פ ראה תשכ"ט. ואכ"מ.

(א) "חמש פרשיות בתפילין" – בכל התורה קיימות רק רק ארבע פרשיות שנוכרת בהן מצות תפילין (קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע). ולכן אסור להוסיף בתוך התפילין פרשה חמישית 'מן החוץ', שאינה עוסקת בענין התפילין;

(ב) "חמשת מינין בלולב" – התורה קבעה שדוקא ארבע מינים אלו שייכים לשמחת חג הסוכות, וכמו שכתוב: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים ענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים"²⁹, והיינו, שדוקא ארבע מינים אלו שייכים לתוכן השמחה דחג הסוכות³⁰, ואסור להוסיף עוד מין 'מן החוץ', שאינו שייך לענין זה;

(ג) "חמש ציציות" – כבר פירש רש"י³¹ שארבע ציציות "כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמר במצרים: והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי", ואסור להוסיף עליהן ציצית חמישית 'מן החוץ', שאינה בהאי ענינא.

החידוש בפרשתנו – לא להוסיף מענין המצוה

אמנם בפרשתנו, שבא הכתוב וכפל האיסור ד"לא תוסף" פעם שניה, למד רש"י שנתכוון הכתוב להוסיף פרט בהאיסור: לא זו בלבד שאין להכניס בהמצוה תוספת 'מן החוץ' (שזה ידענו כבר מהפעם הראשונה), אלא אפילו כאשר רוצים להוסיף בתוך המצוה דבר שיש לו שייכות עמה והוא מענינה – בכל זאת אסור לעשות כן.

וזהו שמדייק רש"י ומעתיק מהכתוב – "לא תוסף עליו" ולא רק "לא תוסיפו" – כפי שמצטט בפרשת ואתחנן], שאפילו כאשר באים להוסיף על המצוה, באופן שמשתלב ומתאים עמה – גם זה אסור.

ולכן כאן לא הביא רש"י הדוגמא ד"חמש ציציות", כי ציצית חמישית היא תוספת חיצונית לגמרי, והרי לא זה מה שבא הכתוב לחדש כאן; ובמקום זה פירש: "ארבע ברכות בברכת כהנים", והיינו, שאף שענינה של ברכת כהנים הוא ברכה לישראל, וכאשר מוסיפים ברכה רביעית הרי זה שפיר מענין הברכה – חידש הכתוב דאפילו הכי אסור לעשות כן, כי אין להוסיף כלל על שלושת הברכות שקבעה תורה בברכת כהנים.

29. אמור כג, מ.

30. וכמבואר במדרשים ובספרי חסידות וכו'. ואכ"מ.

31. בס"פ שלח.

בין "פרשיות" ל"טוטפות"

ובזה יתבאר גם השינוי בלשון רש"י לענין התפילין, שבפ' ואתחנן כתב "חמש פרשיות בתפילין", ואילו כאן כתב "חמשה טוטפות בתפילין":

הנה "טוטפות" אין פירושו פרשיות התפילין בדוקא, אלא קאי גם על הבתים. וכמפורש ברש"י סוף פ' בא: "תפילין, ועל שם שהם ארבעה בתים – קרויין טוטפות: טט בכתפי שתיים, פת באפריקי שתיים".

ובכן, בפרשת ואתחנן למדנו שאסור להוסיף פרשה חמישית בתפילין, כיון שיש רק ארבע פרשיות שבהם מוזכר ענין התפילין, וכאשר מוסיפים פרשה חמישית הרי תוספת זו אינה מענין התפילין;

וכאן בא הכתוב לחדש עוד, שגם כאשר רוצים להוסיף (לא פרשה חמישית, אלא טוטפת חמישית, היינו: בית חמישי, שע"ז נפעלת הוספה בענין התפילין גופא –

כי ענין התפילין הוא לזכור את יציאת מצרים, "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים" (בא יג, ט), והרי ריבוי הבתים מגדיל את הזכרון.

– בכל זאת, גם על זה נאמר "לא תוסף עליו", ויש להשאיר את המצוה כמות שהיא: ארבעה בתים בלבד.

[וזה שכתב רש"י "חמשה טוטפות" – ולא כתב בפירוש "חמשה בתים" – י"ל:

הנה מוכח מדברי רש"י שתיבת "טוטפות" יכולה להתפרש בין על הבתים (כדבריו בס"פ בא), ובין על הפרשיות (כדבריו בפ' ואתחנן ו, ח).

ומעתה י"ל, שהחידוש בפרשתנו יכול להיות גם בשלילת הוספת פרשה חמישית – כאשר תהיה זו פרשה העוסקת בענין יציאת מצרים, שאז הוי מענין התפילין שהם זכר ליצי"מ (משא"כ בפ' ואתחנן ששללנו רק הוספת פרשה שאינה מענין התפילין כלל). ודו"ק.]

כוונת רש"י ב"חמשה מינים"

ומדאתינן להכי יש לומר על דרך זה בנוגע ל"ה' מינים בלולב", שאף שלשון רש"י שווה לכאור' בפ' ואתחנן ובפרשתנו, הרי הכוונה בזה שונה היא:

בפ' ואתחנן כוונת רש"י היא לאסור הוספת מין חמישי מן החוץ, שאינו בענין

השמחה וכו' ולכן פשוט שאין להוסיפו על ד' מינים שענינם "ושמחתם לפני ה'
אלקיכם שבעת ימים";

ואילו בפרשתנו כוונת רש"י לחדש, שגם אם תמצא סברא וביאור על מין נוסף
שגם הוא שייך לענין השמחה דסוכות, גם אז יהיה אסור להוסיפו על המצוה,
שמוגבלת לד' מינים בלבד ותו לא – כי נצטוונו "לא תוסף עליו", שאין להוסיף
בהמצוה כלל ועיקר.

(חלק ט – ואתחנן ב)

לעילוי נשמת
הרה"ח ר' אהרן
ב"ר ירחמיאל ע"ה
רוזנטל
נלב"ע ז' אלול תשנ"ב

וזוגתו מרת פריידא רבקה
ב"ר ישראל אריה ע"ה
נלב"ע כ"ב כסלו תשס"א

תנצב"ה